

Izlaganje sa znanstvenog skupa

321.7.01

Primljeno: 13. listopada 2008.

Ostvarivati deliberativnu demokraciju: virtualne i mogućnosti *licem u lice**

JAMES S. FISHKIN**

Sažetak

Svrha je članka pokazati da se inovativnim institucionalnim dizajnom mogu istodobno ostvariti obje demokratske aspiracije: uključenost i razboritost. Autorovi prijedlozi demokratskih praksi koji ujedinjuju uključenost i razboritost su “deliberativna glasališta” i “deliberativni dan”. Autor pokazuje kako te prakse mogu izbjeći većinu prigovora protiv mogućnosti da se masovnom participacijom dođe do razboritih demokratskih odluka.

Ključne riječi: deliberacija, deliberativna demokracija, deliberativna glasališta, deliberativni dan

Središnja je zadaća demokratske reforme izgraditi institucije koje će ostvariti obje demokratske težnje: uključenost i razboritost. S jedne strane, trebamo institucije koje bi na neki način predstavljale i uključivale sve članove zajednice. S druge strane, trebamo konzultirati te članove i doznati pod kojim su uvjetima motivirani učinkovito promišljati o moći koja im je povjerena. Svuda u svijetu, demokratske reforme donose moć narodu kroz institucije koje sve više naglašavaju uključenost. No, čini se da uvjeti koji omogućuju veću uključenost samim time narušavaju kolektivnu razboritost. Ipak, taj *trade-off* nije neizbježan. Dapače, uvjetovan je siromaštvom institucionalne imaginacije koja je vodila većinu modernih demokratskih reformi. Svrha članka jest proširenje demokratskih mehanizama za javne konzulta-

* Članak je predstavljen na konferenciji “Democratic Innovations – Theoretical and Practical Challenges of Evaluation”, održanoj 7.-9. veljače 2008. na Istraživačkom centru društvenih znanosti u Berlinu (*Wissenschaftszentrum Berlin*, WZB). Hrvatski prijevod izlaganja objavljuje mo uz dopuštenje autora.

** *James S. Fishkin*, profesor na Odsjeku za komunikologiju i Odsjeku za politologiju Sveučilišta Stanford, te voditelj Centra za neposrednu demokraciju Sveučilišta Stanford.

cije. Namjera nam je pokazati da možemo kombinirati uključenost i razboritost i da nismo primorani birati između njih.

Očit sukob

Zašto se mislilo da postoji sukob između inkluzivnosti institucija i razboritosti koju građani ulažu u demokratski proces? Dio se glavnih sporenja može sažeti u sljedećim tvrdnjama:

- a) birači imaju strasti ili interese koji motiviraju stvaranje opasnih frakcija
- b) birači su preslabo informirani da bi se mogli baviti kompleksnim *policy* ili političkim pitanjima
- c) birači su nekompetentni baviti se kompleksnim *policy* ili političkim pitanjima
- d) birači su toliko odvojeni od kompleksnih *policy* ili političkih pitanja da bi radije prepustili elitama da odlučuju umjesto njih; nemaju nikakvog interesa biti uključeni u javnu raspravu
- e) birači su podložni mehanizmima skupne psihologije kao što je “polarizacija”, što umanjuje racionalnost njihovih izbora; takvi mehanizmi nastaju iz skupnih rasprava, istog procesa koji se čini najviše obećavajućim za podizanje razboritosti demokratskih *inputa*
- f) birači imaju preferencije koje su bitno heterogene te bi njihovi izbori proizveli “nestabilnost” (cikluse koji krše tranzitivnost) tako da bi nastale demokratske odluke bile podvrgnute arbitrarnosti i manipulaciji.

Budući da su svi ti prigovori dobro poznati, bilježiti ću ih redom koji će dati okvir za pregled strategija koje bi mogle prevladati spomenute prigovore. Naše je temeljno pitanje je li moguće izbjeći te očite proturječnosti i istodobno uspjeti kombinirati dvije fundamentalne demokratske težnje, uključenost i razboritost.

Vratimo se kratko prvom od tih prigovora. Američka demokracija rođena je u raspravi oko utemeljenja u kojoj su Madison i Hamilton zagovarali proces “uzastopnih filtracija” u kojima su stavovi javnosti “pročišćeni i prošireni” putem “prolaska kroz izabrano tijelo građana” (da upotrijebimo poznate riječi *Federalista* #10). Ideja je bila da se izbjegnju strasti i interesi javnosti koji bi mogli motivirati “skupine” suprotstavljene pravima drugih ili suprotstavljene trajnim i zajedničkim interesima zajednice. Tada se mislilo da konzultiranje naroda može biti opasno. Napokon, “narod” je ubio Sokrata. Amerikanci su preživjeli Shaysovu pobunu. Utemeljitelji su stoga željeli smirena promišljanja predstavnika koji bi do zaključaka dolazili međusobnim dogovaranjem, radije nego pobudene strasti ili interese masovne jav-

nosti. No, da bi se spomenuto provelo, trebalo je stvoriti “elitnu” republiku koja je odvojena od izravnog *inputa* običnih građana. Tako Senat biraju zakonodavna tijela država; predsjednika bira *Electoral College* koji je izvorno trebao biti deliberativno tijelo. Ustav prihvaća “ustavna konvencija” koja je također trebala biti reprezentativno, deliberativno tijelo. Namjera je bila da stvoreni sustav ima visoke standarde razboritosti ili kvalitete mišljenja (filtracija ili deliberativnost bi služili javnom dobru i štitili od tiranije većine), a niske standarde za elemente inkluzije, kao što su politička jednakost i participacija. Rasprava Utemeljitelja u Sjedinjenim Državama postavlja pitanje za modernu demokratsku reformu: je li moguće imati inkluzivniji sustav i izbjeći probleme koje su Utemeljitelji vidjeli u *inputu* masovne javnosti? Je li razborita deliberacija rezervirana samo za reprezentativne elite ili može biti provedena od samih građana?

Druga linija kritike protiv kombiniranja uključenosti i razborite konzultacije masa, upućena od strane cijelog niza demokratskih reformista koji su prigrlili projekt američkih Utemeljitelja, počinje primjedbama Antifederalista te preko populističkih i progresivnih reformi traje sve do danas. Danas Sjedinjene Države izravno biraju svoje senatore; brojne države provode referendum i druge biračke inicijative; razvoj javnoga mnijenja kroz ankete doveo je do stalne neformalne konzultacije javnosti. Ipak, ti su procesi otkrili da javnost ima malo informacija o pitanjima o kojima biva konzultirana. Pitanja mogu varirati od toga je li Irak imao oružja za masovno uništenje, do toga je li Sovjetski Savez na vrhuncu hladnoga rata bio članom NATO-a. Iznenadujuće je koliko javnost malo zna, iako se obrazovna razina nakon Drugoga svjetskog rata dramatično poboljšala. Uvriježeno objašnjenje za nisku razinu informiranosti širih masa jest “racionalno neznanje”. Ako je moj glas jedan od milijun, zašto bih potrošio/la vrijeme na traženje dodatnih informacija kako bih napravio/la informirani izbor? Teško je moguće da će moj pojedinačni glas ili mišljenje učiniti ikakvu razliku. Ipak, čini se da naše težnje za javnim *inputom* bitno ovise o informiranosti građana. Očit je sukob u tome da, ako želimo veću uključenost i izravnu konzultaciju milijunskih masa, uviđamo da će i konzultacije “patiti” od racionalnoga neznanja, čime je narušena promišljenost što je pripisujemo ljudima koje konzultiramo.

Treća linija kritike protiv mogućnosti istodobnoga ispunjenja težnji inkluzije i razboritosti jest ideja da javnost ne mora biti kompetentna za bavljenje kompleksnim javnim politikama ili političkim pitanjima. Ako je tako, onda smo usmjereni prema sve većoj masovnoj participaciji ljudi koji su nesposobni za ispunjenje povjerene im demokratske uloge. Noviji argumenti takvoga stajališta mogu se naći u kritici deliberativne demokracije Richarda Posnera (2003.). On dokazuje da nema svrhe konzultirati javnost oko substancijalnih politika. Od demokracije bismo trebali očekivati isključivo kompetitivnu borbu za glasove birača, u skladu s onim što je predložio Joseph Schumpeter (1942.). Time dobivamo mirnu odluku o cirkulaciji elita – elita

koje će preuzeti relativno slične položaje kako bi se natjecale u istome izbornom prostoru. Volja naroda ne znači ništa, jer se ne može očekivati od javnosti da ima razborita ili dobro informirana mišljenja o ikakvim supstancijalnim pitanjima. Što više prakticiramo inkluzivnost i uvodimo široku javnost u proces, više se udaljujemo od kompetentnih odluka elita.

Četvrti argument zapravo je inačica prethodnoga. Kao što zagovaratelj “tihe demokracije” (*Stealth Democracy*) tvrde, javnost zapravo ne želi biti zamarana pojedinostima oko javnih politika (Hibbing/Thiess-Morse, 2002.). Zapreka kombiniranju inkluzije i razboritosti jest u tome što će javnost, ako joj se pruži ta mogućnost, imati malen ili nikakav interes za prakticiranje povjerene joj moći. Javnost bi radije jednostavno povjerila donošenje odluka kompetentnim elitama.

Peti argument jest da, čak i ako uvedemo javnost u demokratske procese, time nećemo pridonijeti kolektivnoj razboritosti procesa zbog postojanja obrazaca skupne psihologije – polarizacije – koja sprječava širu javnost da se bavi bitnim odlikama političkih ili *policy* procesa. Cass Sunstein raspravljao je o činjenici da sam proces koji bi mogao donijeti promišljenost u političke procese – skupna rasprava – vodi patologiji. On to naziva “polarizacijom”, a pod tim podrazumijeva proces tijekom kojega skupine postaju ekstremnima. Ako postoji pitanje oko kojega se može formirati središnje stajalište i ako skupina krene s jedne strane središnjega stajališta, nakon rasprave udaljit će se još više od središnje točke, a u pravcu strane s koje je krenula. Ako skupina krene s druge strane, nakon rasprave završit će pomaknuta na tu stranu. Ideja je da se zbog “disbalansa u argumentacijskom polju” (više se argumentata čuje za jednu nego za drugu stranu) i zbog “efekta društvene komparacije” (ljudi žele biti javno identificiranima s pobjedničkim stajalištem) taj proces replicira neovisno o sadržaju. Sunstein je potvrdio svoju hipotezu u eksperimentima s lažnim porotama (Sunstein, 2003.).

Šesti argument tvrdi kako pokušaj da se demokracija shvati ozbiljno na razini šire javnosti (što se postiže uključivanjem) vjerojatno umanjuje kolektivnu razboritost demokratskih rezultata, jer javnost je sklona imati tako loše promišljene preferencije koje mogu dovesti do ciklusa koji krše tranzitivnost. Ta poražavajuća činjenica samo je prikrivena “strukturno proizvedenom ravnotežom” koja skriva cikluse (ograničavajući broj alternativa na dvije ili dopuštajući program manipulacije razmotrenih izbora). No, to ne utječe na normativne zaključke. Ako bi glas ljudi bio izravno konzultiran, bio bi proizvoljan jer par komparacija među alternativama može donijeti cikluse s preferencijama B nad A, C nad B ali i A nad C. Iz te je perspektive bolje ništa ne tvrditi o volji javnosti i ograničiti prednosti demokracije na mirno cirkuliranje elita.

Osam oblika javnoga konzultiranja

Metode selekcije:

Javno mnijenje	1. samonominacija	2. neslučajni uzorak	3. slučajni uzorak	4. uzorak u kojem su "svi"
A. "sirovo"	1A SLOPS	2A neka ispitivanja javnoga mnijenja	3A većina ispitivanja javnoga mnijenja	4A referendumska demokracija
B. "rafinirano"	1B raspravljačke skupine	2B građani, porote itd.	3B deliberativno očitovanje (<i>deliberative polls</i>)	4B "deliberativni dan" (<i>Deliberation day</i>)

Ta jednostavna klasifikacija usmjeruje se na dva pitanja: što i tko? Razmotrimo dvije ključne razlike: prva se tiče vrste javnoga mnijenja koje se ocjenjuje, druga se tiče onih čije se mišljenje ocjenjuje. Ako ispitujemo vrstu javnoga mnijenja, onda ispitujemo promišljenost javnoga *inputa*. Ako pitamo tko je uključen, pitamo o tome na koji se način ostvaruje standard uključenosti.

Kad uzimamo u obzir vrstu javnoga mnijenja, kažemo da je mnijenje "rafinirano" ako je ono proizvod deliberacije tijekom koje je izloženo širokom rasponu mogućih gledišta poduprtih iskrenim argumentima i razumno točnim informacijama. Pročišćeno mnijenje je informirano – informirano o suprotstavljenim stajalištima i činjenicama koje su predlagači ozbiljno razmotrili. Ljudi su svjesni argumenata i razmišljali su o njima. U suprotnosti s tim mišljenjem je "sirovo" mnijenje koje nije proizvod takvoga prosuđivanja.

Druge razlike odnose se na to čije se mišljenje konzultira. Iako klasifikacije na koje ću se ja fokusirati ne iscrpljuju sve, one pokrivaju osnovne praktične mogućnosti. Skupina koja se konzultira može biti samonominirana; može biti izabrana metodom uzorka koja namjerava biti reprezentativna, ali bez slučajnoga uzorkovanja; može biti izabrana slučajnim uzorkovanjem; ili se može sastojati od svih glasača (ili svih ljudi koje se konzultira). Iz kombinacije tih dviju dimenzija proizlazi osam mogućnosti prikazanih u tablici.

Najprije ću ispuniti kategorije, a potom ću se pozabaviti mogućnostima za koje se može reći da na šest navedenih argumenata imaju odgovor ili pak da nisu njima pogodeni. Prva kategorija, 1A, već se koristi, osobito na internetu. Norman Bradburn sa Sveučilišta u Chicagu stvorio je akronim SLOP (*self selected listener opinion poll*), primjerice za slušatelje koji se sami javljaju u neku emisiju. Prije interneta, radioemisije su najčešće tražile odgovore na određena pitanja telefonom. Sudionici u tom SLOP-u nisu odabrani znanstvenim slučajnim uzorkovanjem kao u ispitivanjima javnoga mnijenja. Umjesto toga, ljudi su se jednostavno samoinicijativno uključivali u emisiju.

To su većinom ljudi koji intenzivnije doživljavaju događaje ili se osjećaju osobito motiviranima. Katkad su organizirani. Smatra se da SLOP dobiva izvorna “grass roots” mišljenja zajednice. No, u priči američkih lobista, grass roots su zapravo “umjetna trava”¹ jer SLOP odgovori znaju biti organizirani i sintetički.

Dobar primjer koji pokazuje opasnosti SLOP-a jest izbor “osobe stoljeća” što ga organizira *Time* magazin, a koje se temelji na konzultaciji na svjetskoj razini. Glasovanje je uključivalo nekoliko kategorija, uključujući najvećega mislioca, najvećega državnika, najvećega zabavljača itd. Začudojuće, jedna je osoba dobila daleko najviše glasova u svakoj kategoriji i pokazalo se da je to jedna te ista osoba. Tko je bila osoba koja pobijedila sve konkurente na svim kategorijama? Kemal Ataturk. Turski se narod organizirao za glasovanje, putem dopisnica, preko interneta, putem faksa i tako proizveo milijune glasova, što je sve bilo pitanje nacionalnoga ponosa. Putem pojedinačnoga i neorganiziranoga glasovanja, ostatak svijeta nije mogao sakupiti toliko glasova za ijednoga kandidata.²

Medijske organizacije rutinski provode SLOP-ove na internetu o širokom rasponu političkih ili društvenih pitanja. Ispunjavanjem anketa na mreži ljudi dobivaju osjećaj važnosti (ljudi registriraju svoja mišljenja), no time se dobivaju podatci koji navode na pogrešne zaključke i nude iskrivljenu sliku javnoga mnijenja. Uzmimo samo jedan primjer, SLOP-ovi u vrijeme *impeachmenta* u Sjedinjenim Državama rutinski su pokazivali da je velika većina za *impeachment*, dok su znanstvena ispitivanja pokazala potpuno drukčiju sliku. Oni koji su htjeli da se njihov glas čuje, glasovali su više puta.

Često se mislilo da tehnologija može potpomoći boljoj realizaciji antičkog oblika demokracije. Ali čini se da SLOP-ovi “oslušuju” prakse antičke Sparte, a ne Atene. U Sparti je postojala praksa zvana “povik”, pri čemu su kandidati mogli dovesti svoje glasače u vijećnicu, a izabran bi bio onaj koji bi dobio najveći pljesak (Plutar, 1988.: 38). Poslije ćemo se vratiti različitim kategorijama koje predstavljaju atensku prije nego spartansku demokraciju.

Poteškoća s kategorijom 1A jest ta što ona nudi sliku javnoga mnijenja koje nije ni reprezentativno niti deliberativno. Ta kategorija nudi sliku neinformiranoga mnijenja koje je iskrivljeno i polovično s obzirom na to koga uključuje. To zrcalo javnoga mnijenja više nalikuje cirkuskom iskrivljenom ogledalu, nego onomu koje pokazuje stvarnu sliku.

¹ U originalu *astroturf*, što je tvornički naziv za umjetnu travu (iako se koristi i kao generički naziv za istu stvar). U političkom se žargonu koristi *astroturfing* za političku ili komercijalnu kampanju u kojoj se dobrom organizacijom i koordinacijom pokušava stvoriti dojam izvornoga, spontanog i samoinicijativnoga djelovanja birača/građana ili potrošača (*op. prev.*).

² “Je li ovo čovjek stoljeća?”, *Guardian*, 30. listopada, 1997, str. 1.

Nasuprot SLOP-u iz kategorije 1A stoji mogućnost ozbiljnoga prosuđivanja i rafiniranoga javnog mišljenja u samoizabranim skupinama. Tako se u kategoriju 1B ubrajaju skupine za raspravu. Ako te skupine nude mogućnost da se odvagnu glavni suprotstavljeni argumenti koje bi njihovi sugrađani željeli čuti u vezi s nekom temom, onda te skupine mogu postići određenu razinu prosuđivanja o temi čak i ako sudionici sami ne odražavaju najbolje cjelokupnu populaciju. Zaklada Kettering podupire široku mrežu “*National Issues Forums*” (NIF, Nacionalni tematski forumi) u Sjedinjenim Državama i u nekoliko drugih zemalja, u kojima tisuće samoizabranih sudionika savjesno i iskreno promišljaju s pomoću materijala za obuku koji nude izbalansiranu i istinitu osnovu za raspravu.³ Sudionici se sastaju u crkvama, školama, mjesnim zajednicama i provode sate u ozbiljnom razmatranju alternativa. No, njihovi zaključci, iako promišljeni, nisu gledišta cjelokupne javnosti.

S obzirom na to da postoje brojni forumi za raspravu na internetu, bitno je zamijetiti razliku između deliberativnih praksi na mreži i rasprava *licem u lice*. Kad se sudionici NIF-a sakupe da bi raspravljali, oni mogu prosuđivati argumente jedni drugih; skupina koja argumentira i postavlja pitanja dobit će odmah odgovore od skupine koja ima drukčije gledište; imaju materijale koji pokrivaju temu o kojoj se govori, što osigurava minimum znanja o glavnim argumentima; imaju moderatora koji osigurava raspravu svih, da nitko ne dominira raspravom i atmosferu međusobnoga poštovanja koja omogućuje da sugovornici slušaju jedni druge.

Može li nešto slično postojati na internetu? Poteškoću može biti činjenica što je mreža u svom današnjem obliku uglavnom zasnovana na tekstu. Vizualno i verbalno izražavanje *licem u lice* jest nešto razumljivo svim sudionicima, čak i ako su slabije obrazovani ili slabije upoznati s pisanim materijalima. Budući da NIF forum traje nekoliko sati, ljudi su koncentrirani i spremni na sudjelovanje. Brojni forumi na mreži uključuju ljude na vrlo kratko razdoblje. Mrežna se demokracija katkad čini prikladnom upravo za građane s poremećajem koncentracije, koji stalno idu s jedne web-stranice na drugu, umjesto da ponude održiv dijalog. S druge strane, prednost je interneta u tome da se komunikacija ne mora zbivati istodobno. Ljudi ne moraju biti aktivni u istom trenutku. Pitanja postavljena u jednom trenutku mogu biti odgovorena u drugo vrijeme. Ta neistodobna komunikacija pogoduje razmišljanju o određenom pitanju tijekom duljega razdoblja.

Kako tehnologija napreduje, možemo zamisliti da će rasprava *licem u lice* putem mreže biti sve jednostavnija. Budući da se širokopojasna mreža širi, interakcija bi se mogla približiti nečemu više nalik dvosmjernoj televiziji, nego razmjeni elektroničke pošte. Obrazovne institucije nastoje prilagoditi predavanja za internet, pa bi taj edukacijski aparat mogao biti upotrijeb-

³ Za dobar pregled tih aktivnosti i vizije iza njih pogledaj: Mathews (1994.).

ljen za demokraciju. I kako internet postaje sve dostupnijim i raširenijim, izgledno je da će siromašniji i manje pismeni slojevi stanovništva uskoro sudjelovati u sličnim raspravama.

S obzirom na to da metode rasprave sve više postaju prilagođene mreži, čak i za one manje obrazovane, upotreba *on-line* raspravljачkih skupina služi vrijednostima deliberativne demokracije. To pridonosi stvaranju bolje informiranih građana. Time oni ipak ne uspijevaju istodobno ostvariti obje vrijednosti o kojima je ovdje riječ. Kad je “glas naroda” i reprezentativan i deliberativan, onda on kombinira glavne elemente uključenosti i razboritosti. SLOP-ovi nisu ni jedno od toga. Skupine za raspravu postizu deliberativnost u forumima koji nisu reprezentativni. Prema tome, raspravljачke skupine služe edukaciji sudionika, ali nisu “glas naroda”.

2A kategorija kombinira “sirovo” javno mišljenje s metodama selekcije koja pokušava postići određeni stupanj reprezentativnosti – ali ne uključuje slučajno uzorkovanje. Pojedina ispitivanja javnoga mnijenja pripadaju toj kategoriji. Oni koji se koriste kvotnim uzorkom, uobičajenom praksom u brojnim demokratskim državama izvan SAD-a, opravdavaju tu metodu kao pokušaj približavanja slučajnom uzorku. Neki spektakularni neuspjesi u predviđanju, primjerice debakl na predsjedničkim izborima između Deweya i Trumana 1948. i na općim britanskim izborima 1992. bili su, barem dijelom, skrivljeni kvotnim uzorkovanjem (Jowell i drugi, 1993.: 238-63).

U kategoriji 2B upotrebljavaju se neslučajne metode kako bi se dobilo “deliberativnije” javno mišljenje. Postoje različite metode konzultacije javnosti koje se ubrajaju u tu kategoriju. Takozvane građanske porote (“*citizens juries*”) koriste se kvantnim uzorcima kako bi odabrali malen broj sudionika (najčešće 12 ili 18) koji će se “dogovarati” nekoliko dana ili čak tjedana o javnim pitanjima. Konsenzusne konferencije počinju samoizborom (potencijalni se sudionici pozivaju novinskim oglasima) i onda se koriste kvotama kako bi se postigla približna reprezentativnost. Te metode imaju već spomenuti problem: započinju samoizborom nakon čega koriste toliko malen broj sudionika da tvrdnje o reprezentativnosti ne mogu biti vjerodostojne.⁴

3A kategorija kombinira probabilističko uzorkovanje i “sirovo” mnijenje. To je primjer ispitivanja javnoga mnijenja u svome najrazvijenijem obliku. Ta metoda izbjegava iskrivljenu reprezentativnost SLOP-a kao i manju iskrivljenost neprobabilističkoga uzorkovanja. Kao što je *Gallup* s pomoću kvotnoga uzorka “porazio” *Literary Digest* u uspješnom ispitivanju mnijenja

⁴ Dodatni je problem u tome što taj istraživački dizajn ne dopušta procjenu načina na koji se oni koji pristaju na sudjelovanje razlikuju od onih koji ne pristaju.

za američke predsjedničke izbore 1936.⁵, kategorija 3A “pobjeđuje” SLOP-ove iz kategorije 1A kao i kvotno uzorkovanje iz 2A.⁶

Ispitivanje javnosti koje odražava “sirovo” javno mnijenje daje sliku “prve misli” (*top of the head*) javnoga mnijenja. Mnijenje o kompleksnim javnim politikama ili političkim pitanjima iskrivljena su onime što Anthony Downs naziva, “racionalnim neznanjem” (Downs, 1957.). Ako je moj glas samo jedan od nekoliko milijuna, zašto bih potrošio/la vrijeme i trud prikupljajući informacije (kao što bismo željeli da čine idealni građani) kad moj glas ili mišljenje ne mogu ništa znatno promijeniti? Nadalje, gledišta iznesena na glasovanjima o kompleksnim političkim ili *policy* pitanjima često su umanjena drugim čimbenikom – tendencijom da se prijave ona mišljenja koja ne samo da nisu temeljena na razmišljanju, nego možda i ne postoje. Mišljenja fantomi ili “nestavovi” izražavaju se na ispitivanjima javnoga mnijenja, jer ljudi gotovo nikada ne žele priznati da ne znaju, čak i kad im se pruži prigoda da tako učine. Nastavljajući se na klasičan rad Phila Conversa sa Sveučilišta u Michiganu, George Bishop i njegovi suradnici na Sveučilištu u Cincinnatiju izradili su studiju stavova prema tzv. *Public Affairs Act iz 1975*. Veliki postotak javnosti dao je mišljenje iako je sam zakon bio fiktivan. Nedavno je *Washington Post* proslavio dvadesetu godišnjicu nepostojećega *Public Affairs Acta iz 1975* postavljanjem pitanja o mogućem “opozivu” tog zakona. Uzorak je bio podijeljen tako da je jednoj polovini sudionika rečeno da je Clinton htio opozvati zakon, a drugoj da “republikanski Kongres” traži opoziv zakona. Odgovori su bili utemeljeni na minimumu informacija (ili dezinformacija ponuđenih sudionicima, budući da zakon zapravo nije ni postojao) dok je baza informacija zapravo samo odgovor na znak o tome tko je bio za, a tko protiv prijedloga.⁷

Slučajnim znanstvenim uzorcima eksperimentira se u svrhu internetske demokracije. Poteškoća je u tome što veliki dio populacije, čak i u SAD-u, nema pristup internetu. Pionirski trud uložio je *Knowledge Networks* kako bi priskrbili računala (*web* televizore) slučajnom uzorku sudionika. Taj iskorak otvara mogućnost uvjerljivijega anketnog istraživanja na mreži. No, to is-

⁵ *Literary Digest* je 1936. kao i za prethodne izbore (od 1916.) ispitivao javno mnijenje s pomoću uzorka sastavljenoga na temelju telefonskih imenika i vlasnika registriranih vozila. Na temelju toga uzorka, predvidjeli su pobjedu republikanskoga kandidata Landona, jer je u to vrijeme uzorak *Literary Digesta* isključivao velik broj siromašnih birača koji su mahom glasovali za demokrata F. Roosevelta i njegov socijalni program nakon Velike depresije (*op. prev.*).

⁶ Gallup je napustio kvotno uzorkovanje nakon izbora 1948. kad se prednost probabilističkoga uzorkovanja na tim izborima pokazala u uspjehu Centra za ispitivanje javnoga mnijenja iz Michigana.

⁷ Za dobar pregled ovoga rada što ga je napisao George Bishop i replikacije koju je napravio *Washington Post* pod vodstvom Richarda Morina, vidjeti u “Leaders, the Public and Democracy”, *Society* (July 1995), Vol. 35, No. 5, str. 2.

traživanje ne uzima u obzir da, kao mnogi drugi oblici dobrih ispitivanja javnoga mnijenja, mišljenja predstavljena u tom obliku mrežnoga glasovanja mogu biti “prva misao”, ili zamalo nepostojeća misao kad javnost nije angažirana, ili pak kad joj nedostaje znanja o toj informaciji. Ipak, kao što ćemo nadalje vidjeti, surađujemo s *Knowledge Networks* kako bismo proveli deliberativno izjašnjavanje *online*.

Osim činjenice da velik broj stanovništva nema računalo te da bi im se isto trebalo dati, postoji još nekoliko praktičnih poteškoća. Ako su ljudima ponuđeni *web* televizori, pitanje je na koliko dugo?⁸ Postoje dvije strane toga problema – slabljenje zanimanja i senzibiliziranost. Problem slabljenja zanimanja sastoji se u tome da se osigura sudjelovanje svih ljudi koji su se uključili. U bilo kojem panelu ljudi odustaju pa se mora nadzirati reprezentativnost uzorka. Taj se problem može riješiti putem odgovarajućih poticaja (koji će, dakako, utjecati na cjelokupne troškove) i može biti nadziran putem usporedbe s izvornim uzorkom ili s drugim istraživanjima. Ako su uloženi dovoljni naponi da se razina odaziva održi visokom te da se panel održi ne-dirnutim, onda nema razloga da ta strategija ne služi dovoljno dobro kao i konvencionalne ankete.

Drugi problem, senzibilizacija, pojavljuje se u svakom panelu. Za očekivati je da su ljudi dužni sudjelovati tijekom određenoga razdoblja ako smo im dali računala. Ako su članovi panela samosvjesni, izgledno je da će se razlikovati u mišljenjima od ostatka populacije. Obraćat će više pozornosti znajući da će im se postavljati pitanja. Dakako, *deliberativno očitovanje* samo po sebi nije zrcalo stvarnoga mišljenja, nego prije slika protučinjeničnoga, ali informiranoga mišljenja. *On-line* paneli mogu pomaknuti cijelu stvar prema većem angažmanu i informiranosti. Postoji opasnost, o kojoj treba voditi računa, da se može dobiti i dobra slika stvarnoga mnijenja, ali i dobra slika informiranijega mnijenja.

Deliberativno očitovanje, koje pripada u našu kategoriju 3B, razvijeno je isključivo radi kombiniranja slučajnoga uzorkovanja i deliberacije. To očitovanje trebalo bi načelno uključivati sve ljude u uvjetima u kojima javnost može promišljati. Deliberativno očitovanje nastoji uključiti društvene znatnosti kako bi se otkrilo koje bi bilo “deliberativno javno mnijenje” o određenom pitanju. Provođenjem kvazieksperimenta doznaje se deliberativno javno mnijenje, koje se potom uvodi u stvarni javni dijalog ili u stvarne *policy* procese.

Deliberativno ispitivanje javnoga mnijenja polazi od zanimanja za nedostatke uobičajenoga ispitivanja javnoga mišljenja, a to su poticaji za racio-

⁸ *Knowledge Networks* otpušta sudionike nakon tri godine, zbog problema senzibilizacije. Vidi Michael Lewis “The Two-Bucks a Minute Democracy”, *New York Times Magazine*, November 5, 2000, str. 64-67.

nalnim neznanjem u široj javnosti i tendencije da se u anketama pojavljuju ne-stavovi ili fantomska mnijenja (kao i uglavnom stavovi na temelju “prve misli” koji su zapravo blizu ne-stavovima) o mnogim javnim pitanjima. U najboljem slučaju, uobičajena ispitivanja daju trenutačan snimak javnoga mnijenja kakvo jest, čak i kad javnost ima malo informacija, pozornosti ili interesa za temu. U suprotnosti je s takvim glasovanjem deliberativno glasovanje koje želi ponuditi prikaz onoga što bi javnost mislila o nekoj temi u dobrim uvjetima. Svaki aspekt procesa načinjen je tako da potpomogne informiranu i izbalansiranu raspravu. Nakon provođenja inicijalnoga ispitivanja sudionici su pozvani na raspravu *licem u lice*, koja traje cijeli vikend; dobivaju pomno izbalansiran informativni materijal, što pruža osnovu za dijalog. Sudionici su nasumično postavljeni u male skupine za raspravu s moderatorima i ohrabreni da postavljaju pitanja stručnjacima i političarima na većim plenarnim sjednicama. Moderatori pokušavaju uspostaviti atmosferu u kojoj će sudionici slušati jedni druge i u kojoj nikome nije dopušteno dominirati razgovorom. Pred kraj vikenda sudionici popunjavaju anonimni upitnik u kojem iznose svoje viđenje vikenda. Zaključni upitnik najčešće se objavi u medijima zajedno sa zapisnikom rasprave (Fishkin, 1997.; Luskin/Fishkin/Jowell, 2002.).⁹ Ti su vikendi visoko reprezentativni, kako stavovima tako i demografski, što se doznaje usporedbom s inicijalnom anketom i podacima o populaciji. Također, u svakom slučaju, dosad je postojao statistički značajan broj onih koji su promijenili mišljenje tijekom vikenda. Pomno promišljene prosudbe često su drukčije od stavova na temelju “prve misli” dobivenih konvencionalnim ispitivanjima. Imajući na umu cijeli instrumentarij *deliberativnih glasališta*, vjerujemo da se otprilike dvije trećine mišljenja značajno mijenja tijekom deliberacije.

Ali što ti rezultati pokazuju? Naši su ispitanici sposobni prevladati pobude za racionalnim neznanjem koje pogađaju širu javnost. Umjesto jednoga glasa u milijun, sudionici imaju jedan u nekoliko stotina glasova unutar vikend uzorka, ili jedan glas od petnaest i sl. u malim raspravljачkim skupinama. Vikend je organiziran tako da učini uvjerljivim tvrdnju *vaš glas je bitan*. Time se prevladava apatija, nepovezanost, nepažnja i početni nedostatak informacija. Sudionici iz različitih društvenih slojeva mijenjaju stavove tijekom deliberacije. Informacija o tome je li netko obrazovan ili imućan ne može nam pomoći da predvidimo promjene u dogovaranjima. No, znamo da postajući informiranijima, ljudi mijenjaju svoje političke stavove. U tom smislu, deliberativno javno mnijenje je istodobno informirano i reprezentativno, a samim time i protivno činjenicama. Javnost će rijetko biti motivirana da postane informiranom i angažiranom kao što je to slučaj u vikend raspravama.

⁹ Za pregled vidjeti: Fishkin (1997.). Za detaljniju analizu vidjeti: Luskin/Fishkin/Jowell (2002.).

Ideja je da, ako je protučinjenična situacija moralno relevantna, napravi-mo ozbiljan socijalni eksperiment – radije nego da sudjelujemo u neformal-nom zaključivanju ili empirizmu iz naslonjača – da bismo vidjeli kako odre-đene protučinjenične situacije mogu izgledati. I zašto, ako je protučinjeničnu situaciju moguće stvoriti i ako je normativno relevantna, ne bismo te spo-znaje ponudili ostatku svijeta? Isto kao što Rawlsov izvorni položaj može biti shvaćen kao svojevrсна preporuka, tako i protučinjenična slika javnoga mnijenja identificirana *deliberativnim očitovanjem* preporučuje ostatku po-pulacije određene zaključke koje bi trebalo shvatiti ozbiljno. Razlog tomu je što proces obuhvaća sve, pod uvjetom da su sposobni razmišljati.

Ideja se može činiti neobičnom jer ujedinjuje normativne teorije s empi-rijom – kako bismo iskoristili društvene znanosti u kreiranju kvaziekспери-mentata koji će otkriti deliberativno javno mnijenje. No, većina su experi-mentata u društvenim znanostima protučinjenična stanja – traži se rezultat u eksperimentalnim uvjetima. U tom nastojanju da se spoje normativni i empi-rijski programi istraživanja, poanta je u tome da se identificira eksperiment-alni uvjet koji ima adekvatnu normativnu relevantnost.

Na ovom mjestu možemo postaviti dva pitanja – pitanja interne i ekster-ne valjanosti.¹⁰ Slučajni uzorci visoko kotiraju prema kriteriju eksterne valja-nosti: relativno pouzdano možemo generalizirati rezultate na cjelokupnu po-pulaciju. Suprotno od toga, većina društvenih eksperimenata rađenih u labo-ratorijskim uvjetima pokazuju visoku internu valjanost: možemo pouzdano znati da su dobiveni rezultati posljedica eksperimentalnih postupaka. No, eksperimenti sa studentima pokazuju, primjerice nedostatak osnove za posti-zanje eksterne valjanosti, odnosno za donošenje zaključaka o cjelokupnoj populaciji.

Kad bi eksperiment imao relativno visoku internu valjanost, pri čemu bi-smo bili uvjereni da su rezultati proizišli iz normativno poželjnih uvjeta, te kad bi imao i relativno visoku eksternu valjanost, pri čemu bismo mogli ra-čunati na mogućnost generalizacije na cijelu populaciju, tada bi nam kombi-nacija tih dvaju svojstava omogućila da generaliziramo posljedice norma-tivno poželjnih uvjeta na cijelo građanstvo. Mogli bismo se pouzdati u sliku protučinjenične javnosti koja postiže svoje zaključke pod normativno po-željnim uvjetima. Drugim riječima, ako dogovoreni eksperiment ima visoku internu valjanost, onda se možemo pouzdati u to da su zaključci rezultat de-liberacije (i povezanih čimbenika, kao što su informacije). Ako taj experi-ment ima visoku eksternu valjanost, tada bismo ga mogli generalizirati na relevantnu javnost, odnosno na cjelokupno biračko tijelo. Jedino se s objema vrstama valjanosti kvaziekperiment *deliberativnoga očitovanja* može sma-trati slikom promišljenih stavova cijele populacije.

¹⁰ Vidi: Campbell/Stanley (1963.).

Završena su tri puna kruga projekta *deliberativnoga očitovanja* na internetu. Prvi, koji je kulminirao u siječnju 2002., odvijao se istodobno s nacionalnim *deliberativnim očitovanjem licem u lice* o američkoj vanjskoj politici. Drugi se krug dogodio tijekom utrke za predsjedničke kandidate (za izbore 2004.). Treće je dovršeno u samim predsjedničkim izborima. U svim trima slučajevima metoda je u osnovi bila ista.

Nacionalni slučajni uzorak što ga je okupio *Knowledge Networks* dogovara se u malim raspravljačkim skupinama na tjednoj bazi. Računala su dodijeljena onima koji ih nisu imali. Mikrofonu su podijeljeni svim sudionicima, tako da se rasprave mogu odvijati koristeći glas, radije nego tekst. Koristi se poseban softver koji omogućuje malim skupinama sudionika da prate tko trenutačno govori i tko želi govoriti sljedeći. Rasprava se nastavlja na tjednoj bazi na sat ili sat i petnaest minuta s pomno odabranim informativnim materijalima; tijekom rasprava sudionici utvrđuju ključna pitanja na koja traže odgovore od stručnjaka koji se međusobno natječu. Naš medijski partner, *MacNeil/Lehrer Productions* (uključujući i *online Newshour* s *Jimmom Lehrerom*) pruža odgovore stručnjaka i prosljeđuje ih sudionicima u vremenu između tjednih rasprava. Nakon nekoliko tjedana rasprava, sudionici ispunjavaju isti upitnik kao i na početku procesa deliberacije. U međuvremenu posebna kontrolna skupina, koja ne sudjeluje u raspravi, popunjava isti upitnik na početku i na kraju procesa.

U *deliberativnom očitovanju* o vanjskoj politici *online* rezultati su bili uglavnom slični onima *licem u lice*. Sudionici nakon deliberacije preuzimaju sve više odgovornosti za svjetske probleme, preferiraju povećanje strane pomoći, više resursa posvećenih AIDS-u u Africi i svjetskoj gladi te više multilateralne suradnje u vojnim pitanjima. Ti su odgovori bili uvjerljivo povezani s velikim povećanjem informacija (izmjereno odvojenim pitanjima o informacijama). *Deliberativno očitovanje* sudionika o utrkama za predsjedničke kandidature također je pokazalo veliki napredak u znanju, kako znanju o politikama tako i o posebnim pozicijama kandidata. U suprotnosti s kontrolnom skupinom, ove su teme odredile njihove preferencije kandidata. U kontrolnoj su skupini karakterne crte kandidata dominirale nad problemskim pozicijama kandidata, dok su u "deliberativnoj" skupini bitnima postale i problemske pozicije.

U nedavnoj *online* studiji također je došlo do velikih pomaka u informiranosti kao i do promjena u nekim ključnim elementima stavova o ratu u Iraku i smanjenjima poreza predsjednika Busha. Promjene se vide i u usporedbi s kontrolnom skupinom. Javno je da je značajan dio uzorka promijenio gledišta i glasačke namjere. Takvo *online deliberativno očitovanje* događalo se istodobno sa 17 *deliberativnih očitovanja licem u lice* koja su se održala u suradnji s PBS stanicama u ključnim gradovima širom zemlje. Cijeli je do-

gađaj nazvan “*PBS Deliberation Day*”¹¹ te je bio pilot projekt za ideju *deliberacijskoga dana* o kojoj će kasnije biti riječi.

Na kraju, *deliberativno očitovanje* na internetu obećava velike prednosti kad je riječ o troškovima i fleksibilnosti vremena koje se od sudionika zahtijeva. Nacionalna *deliberativna glasališta* trebaju logistiku nacionalnoga prijevoza, smještaja i hrane. Dva *deliberativna glasališta licem u lice* imala su čak službenoga avio prijevoznika (American Airlines za *National Issues Convention* u Austinu, u Texasu i Ansettu za *Australia Deliberates*). *Deliberativna glasališta licem u lice* također zahtijevaju od sudionika da cijeli vikend posvete raspravljanjima kao i putovanjima zbog deliberiranja. Dok smo trošili sredstva kako bismo riješili praktične probleme (plaćanje za brigu o djeci ili čak u jednom slučaju angažiranje istraživača da pomuže krave jedne sudionice za vrijeme njezina odsustva), očito je da gubimo dio sudionika jer su zahtjevi (vremena i angažmana) postavljeni pred njih preveliki. *On line deliberativna glasališta* “praktičnija” su i nude mogućnost neprestanoga dijaloga.

Čak u najboljim uvjetima za ostvarivanje kategorije 3B postoje ograničenja. *Deliberativno očitovanje*, bilo *on line* ili *licem u lice*, uključuje isključivo znanstveni slučajni uzorak populacije. Razboritost i informirana gledišta kreirana u eksperimentu nisu široko raširena zbog toga što većina javnosti još uvijek nije uključena i što je nezainteresirana, jer su poticaji za racionalnim neznanjem snažni te djeluju na građane u cjelini. *Deliberativno očitovanje* prevladava te poticaje, ali ostatak populacije većinom ostavlja nedirnutu (kažemo većinom zbog toga što većina populacije može posvjedočiti tom procesu putem medija).

Posljednje dvije kategorije, 4A i 4B, slične su prethodnima, osim kad su idealno shvaćene. U tom bi slučaju pružile utjelovljenje rezultata predstavljenih znanstvenim uzorkovanjem 3A i 3B. Ako bi svi sudjelovali u masovnim konzultacijama kao što je glasovanje ili referendumski demokracija, tada bi 4A predstavljao ista gledišta kao i u istraživanjima javnoga mnijenja iz kategorije 3A. Dakako, problem s referendumskom demokracijom i ostalim oblicima masovne konzultacije jest u tome što je odziv najčešće nedostatan, pa u njima sudjeluje samo dio javnosti. Katkad je sudjelovanje na referendumima ili nacionalnim izborima toliko nisko da je teško razaznati razliku između masovne demokracije i samoizabranih uzoraka SLOP-a. Dakako, postoje institucionalni lijekovi za nizak odaziv javnosti. Primjerice, Australija ima dugu tradiciju obveznog glasovanja i kazni za one koji ne glasuju, a dokaz da sve dobro funkcionira je jedan od najvećih odaziva na svijetu kada su nacionalni izbori u pitanju. Međutim, ispostavilo se da je obve-

¹¹ PBS – kratica za *Public Broadcasting Service*, što je naziv za servis javnih radiotelevizija u SAD-u (op. prev.).

zno glasovanje učinilo malo toga kako bi se poboljšalo znanje ili angažman glasača, jedino što se poboljšalo je razina participacije.

Posljednja mogućnost, 4B, je najambicioznija. Isto kao što konvencionalno ispitivanje javnog mnijenja (3A) modelira stvarne na temelju “prve misli” stavove šire javnosti, koji su u našoj shemi predstavljeni masovnom demokracijom (4A), na isti način deliberativno očitovanje 3B modelira masovno deliberativno javno mnijenje 4B. Potonje je najčešće protučinjenično. Drugim riječima, šira javnost najčešće nije deliberativna; najčešće nema promišljene stavove o većini *policy* pitanja. Kako se može ostvariti ta protučinjenična situacija? Kako može deliberativno glasovanje biti realizirano u kontekstu komunikacije *licem u lice* ili *online*?

Bruce Ackerman i ja imamo prijedlog. Nazivamo ga “Deliberativnim danom” (“Deliberation Day”).¹² Zadaća je *deliberativnoga glasališta* motivirati jedan manji dio populacije da prevlada poticaje za racionalnim neznanjem te da se dovoljno bavi supstancijalnom raspravom *licem u lice* ne bi li došli do informiranih prosudbi – informiranih o temama i glavnim konkurentskim argumentima koje bi ponudili drugi građani. No jedna je stvar činiti to na razini dijela populacije, a posve druga na razini cjelokupne populacije. Gallupova je vizija bila u tome da bi se kombinacijom medija i anketiranja cijela zemlja mogla pretvoriti u “jednu veliku sobu”. Mediji bi odaslali u javnost konkurentske stavove, a ankete bi izvijestile o tome koji su stavovi javnosti, što bi bilo kao da je cijela zemlja na jednom gradskom skupu (*town meeting*).¹³ Ta je vizija zasnovana na manjku socijalnoga konteksta koji bi potaknuo dogovaranje u malim skupinama. Ako bismo svi bili u jednoj sobi velikoj poput cijele države, soba bi bila prevelika da bi u njoj itko slušao. Potrebna je drukčija, decentralizirana strategija.

Mi predlažemo državni praznik na kojem će svi birači biti pozvani da sudjeluju u lokalnim, slučajno izabranim raspravljačkim skupinama koje će biti priprema za proces glasovanja tjedan kasnije. Kandidati glavnih stranaka radili bi prezentacije koje bi prenosili nacionalni mediji, a male lokalne raspravljačke skupine identificirale bi ključna pitanja koja bi bila upućena predstavnicima lokalnih stranaka na manjim gradskim sastancima koji bi bili simultano održavani diljem zemlje. Za svakog bi građanina bili uplaćeni poticaji za sudjelovanje. Iako bi takav trošak bio znatan, učinio bi demokraciju puno suvislijom jer bi omogućio *input* javnosti u koju je uključena većina građana i putem koje se stvaraju mase građana informiranih o relevantnim pitanjima i suprotstavljenim argumentima. Kad bi se poticaj za sudjelovanje u toj prazničkoj aktivnosti “Deliberativnog dana” uspio provesti i kad bi

¹² Vidi: Ackerman/Fishkin (2004.)

¹³ Za sažetak izvorne vizije i argumenta da je to bolje postignuto putem deliberativnoga očitovanja vidi: Fishkin (1997.: 76-80, 161-76)

ljudi zapravo postali dobro informirani, ostvarila bi se protučinjenična situacija iz kvazieksperimenta *deliberativnoga očitovanja*. Ponašanje kandidata i reklamiranje trebalo bi se prilagoditi činjenici da bi birači radije bili informirani o temama i problemima. Procjenjuje se da bi takva javnost mogla puno učiniti na transformaciji ostatka javnoga dijaloga.

Iako je potpuno ostvarivanje te ideje daleko od mogućega, ponudili smo drukčiji način razmišljanja o demokratskoj reformi. Glavni je trošak te reforme novi praznik. Zato predlažemo da se uzme postojeći praznik, *Presidents Day*, i posveti biranju našega sljedećeg predsjednika. Tu smo zamisao iskušali u predsjedničkim izborima 2004. godine. U sedamnaest gradova provedena su *deliberativna očitovanja* koja su prenosile lokalne televizijske postaje, uglavnom istoga dana. Statistički, to su bile male skupine koje su predstavljale što bi lokalna javnost mislila kad bi se svi dogovarali. U brojnim slučajevima ta lokalna dogovaranja pridonose povećanju razine znanja i promjenama mišljenja. Lokalni/nacionalni projekti također su naglasili vrijednost “ljudskoga lica” u obogaćenju političke komunikacije kao i izgleda za kreiranje građanskoga angažmana kroz raspravu u lokalnim zajednicama širom zemlje.

Postoje dvije kategorije u našoj shemi koje postižu obje vrijednosti (uključenosti i promišljenosti), a to su 3B i 4B – *deliberativno očitovanje* i *Deliberativni dan*. *Deliberativno očitovanje* postiže uključenost kroz oblik političke jednakosti – svatko ima jednaku šansu biti izabran kroz probabilističko uzorkovanje. Potonji postiže uključenost kroz masovnu participaciju. Idealno bi bilo kad bi uistinu svi sudjelovali. U oba slučaja, promišljenost se povećava samim deliberativnim procesom – informacijski materijali, rasprave u malim skupinama, pitanja i odgovori od suprotstavljenih stručnjaka, mogućnosti da se zajedno promišlja o novim informacijama i konkurentskim argumentima u sigurnom javnom prostoru. Obje strategije – *deliberativno očitovanje* i *Deliberativni dan* – kombiniraju uključenost i veću promišljenost. Uključenost i promišljenost lijek su za obesnaženu *sound bite* demokraciju i nedjelotvornu javnu participaciju te su ostvarenje istoga obrasca deliberativne prakse – rasprave u malim skupinama izmjenjuju se s plenarnim sjednicama s međusobno suprotstavljenim stručnjacima. Razlika je u tome zbiva li se ta praksa unutar znanstvenoga uzorka ili u široj javnosti. Prvim se načinom postiže uključenost putem znanstvenoga uzorkovanja; a potonjim putem masovne participacije.

Vrsta deliberativne demokracije utjelovljene u oba pristupa nudi odgovore prigovorima od kojih smo počeli.

Prvo, prvotni je prigovor američkih Utemeljitelja izravnoj javnoj konzultaciji da bi to otvorilo vrata vladavini svjetine; u antičkoj Ateni ljudi su ubili Sokrata. Javnost ne bi mogla razlagati smireno i nepristrano, što je nužno za rješavanje javnih problema – a što je oblik razboritosti koji se može očeki-

vati samo od predstavnika. No, naše iskustvo s masovnim deliberativnim institucijama u obliku *deliberativnih glasališta* čvrsto podupire gledište da će, ako je stvoren odgovarajući društveni kontekst, javnost razmotriti valjanost i sadržaj argumenata, uzet će u obzir nove informacije i imati na umu javni interes. Norme društvenoga diskursa u pomno konstruiranom društvenom javnom prostoru nude malo prostora za strasti ili interese koji bi mogli potaknuti “tiraniju većine” usmjerenu protiv prava drugih.

Drugo, iako je istina da su birači uglavnom slabo informirani o javnim politikama ili političkim pitanjima, moguće je stvoriti institucije koje mijenjaju poticaj za racionalno neznanje. Prilikom pripreme za ozbiljne rasprave ljudi obraćaju pozornost, predviđaju potrebu za informacijama i postaju više informiranima. Svi naši napori, *deliberativna očitovanja* i pilot-projekt *Deliberativnog dana*, pokazuju znatan porast znanja.

Treće, kritičari su tvrdili da su birači jednostavno nesposobni baviti se kompleksnim pitanjima javnih politika ili političkim pitanjima. No, promjene mišljenja koje vidimo u deliberativnim glasalištima pokazuju napretke u racionalnosti u dva smisla. Ponajprije, ljudi koji se mijenjaju su oni koji postaju informiranijima. Promjene su potaknute povećanom informiranošću. Potom, postoji uska veza među vrijednostima, empirijskim premisama (pretpostavke o kauzalnim povezanostima) i *policy* stavovima nakon deliberiranja.

Četvrto, kritičari tvrde da je javnost toliko nepovezana s *policy* procesima da radije ne bi bila involvirana. U pravu su da često postoji alijenacija i nepovezanost. Ali činjenica da se birači izloženi negativnim agresivnim reklamama često tako osjećaju ne govori ništa o tome kako bi reagirali na priliku da budu više angažirani i informirani. Naše je iskustvo da birači pozdravljaju takvu priliku i da je vide kao nešto što transformira njihovu povezanost s političkim procesima i njihov osjećaj učinkovitosti i vjerojatnost za kontinuiranu političku uključenost. Postojeći se problemi mogu prevladati pravim institucionalnim dizajnom.

Peto, Sunsteinova tvrdnja o polarizaciji utemeljena je na eksperimentu s lažnim porotama. Naši podaci pokazuju da je vjerojatnost polarizacije povezana s određenim institucionalnim dizajnom. Mehanizmi koji očito stvaraju polarizaciju (disbalans u argumentacijskom “arsenalu” favorizira jednu stranu, a društveno odobravanje utječe na ljude da se opredijele za popularniju poziciju) mogu biti umanjeni ili čak eliminirani dizajnom koji osigurava uravnoteženost argumenata i dopušta anonimnan konačni izbor. Dokazi iz *deliberativnoga glasališta* pokazuju da se otprilike polovina pozicijâ udaljava od prosjeka, dok polovina pokazuje približavanje prosjeku, pri čemu se ne prepoznaje nikakav dosljedan obrazac.¹⁴ Izgleda da postoje elementi

¹⁴ Vidi, npr., Luskin/Fishkin/Jowell (2002.)

ravnoteže u *deliberativnom glasalištu* – moderatori, suprotstavljeni stručnjaci u panelima, balansirani informacijski materijali – koji dopuštaju punu izmjenu suprotstavljenih argumenata. Nadalje, na kraju rasprave sudionici ne moraju izričito izreći vlastito stajalište o pojedinom pitanju, budući da su njihova gledišta na kraju sakupljena kroz anonimno anketiranje. Sunstein je priznao da je slučaj *deliberativnoga glasališta* očito iznimka od njegova “zakona skupne polarizacije” (Sunstein, 2003.: 97-98).

I posljednje, postoji linija kritike koja smatra da je opasnost u konzultiranju masa ta što su njihove preferencije u velikoj mjeri heterogene ili promjenjive, pa je volja naroda besmislena, da upotrijebimo izraz Williama Rikera (Riker, 1982.). Postojali bi ciklusi koji krše tranzitivnost (npr. dala bi se prednost B nad A, C nad B, ali A nad C). Zbog tih nestalnih preferencija, kolektivna racionalnost ili razboritost demokratskoga odlučivanja bila bi umanjena kad bi odluke donosila šira javnost. No, kao što je Duncan Black (1952.) davno pokazao, ti su ciklusi nemogući ako su birači raspoređeni po jednoj istoj dimenziji, tako da njihove preferencije imaju samo jednu najvišu točku (*single peaked preferences*). U našem istraživačkom programu *deliberativnoga očitovanja* pokazali smo da se postotak sudionika koji dijele iste *single peaked* dimenzije povećava nakon dogovaranja. U suradnji s Christianom Listom pokazali smo da se vjerojatnost ciklusa smanjuje ako postotak raste.¹⁵ Dok su ciklusi puno rjeđi nego što to kritičari koji zastupaju taj argument pretpostavljaju, porast *single peaked* preferencija pokazuje da deliberativna demokracija bolje zaštićena od nestabilnosti ciklusa, nego je konvencionalno javno mnijenje. Ljudi dolaze do istoga “metarazumijevanja” problema kad zajedno raspravljaju – neovisno o tome što nisu suglasni oko rješenja toga problema.

Kolektivna razboritost uistinu je kompatibilna s većom uključenošću, ako smo inventivni u novim institucionalnim dizajnim. Deliberativnost omogućuje široj javnosti da u javnom interesu razmišlja, da postane informiranijom, da otkrije svoje kapacitete rješavanja javnih problema, da postane angažiranijom kao i informiranijom, da odluči na temelju sadržaja, a ne po načelima skupne psihologije i da dođe do nearbitrnoga izražavanja kolektivne političke volje. Iako je ovaj istraživački program daleko od završenoga, inicijalni rezultati naših eksperimenata vrlo su obećavajući za izgled uvođenja deliberacije u masovnu demokraciju te za uključivanje svih u forume u kojima će moći promišljati.

S engleskog prevela *Leda Sutlović*

¹⁵ Vidi Iain McLean, Christian List, James Fishkin and Robert C. Luskin, “Does Deliberation Produce Preference Structuration”, članak predstavljen na godišnjem sastanku American Political Science Association, rujan 2000., dostupan na: <http://cdd.stanford.edu/research/papers/2000/structuration.pdf>

Literatura

- Ackerman, Bruce/ Fishkin, James S.: 2004.: *Deliberation Day*, Yale University Press, New Haven i London
- Campbell, Donald/Stanley, Julian, 1963.: *Experimental and Quasi-Experimental Designs for Research*, Rand-McNally, Chicago
- Downs, Anthony, 1957.: *An Economic Theory of Democracy*, Harper and Row, New York
- Duncan Black, 1952.: *The Theory of Committees and Elections*, Cambridge University Press, Cambridge
- Fishkin, James S., 1997.: *The Voice of the People: Public Opinion and Democracy*, Yale University Press, New Haven i London
- Hibbing, John R./Thiess-Morse, Elizabeth, 2002.: *Stealth Democracy: Americans' Beliefs about how Government Should Work*, Cambridge University Press, Cambridge
- Luskin, Robert C./ Fishkin, James/Jowell, Roger, 2002.: Considered Opinions: Deliberative Polling in Britain, *British Journal of Political Science*, (32)
- Mathews, David, 1994.: *Politics for People*, University of Illinois Press, Chicago
- Plutarch, 1988.: Lycurgus, u: *Plutarch on Sparta*, Penguin books, New York
- Posner, Richard, 2003.: *Law, Pragmatism and Democracy*, Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- Riker, William H., 1982.: *Liberalism Against Populism*, W. H. Freeman, San Francisco
- Roger Jowell i drugi, 1993.: The 1992 British General Election: The Failure of the Polls, *Public Opinion Quarterly*, (57): 238-63
- Schumpeter, Joseph A., 1942.: *Capitalism, Socialism and Democracy*, Harper and Row, New York
- Sunstein, Cass R., 2003.: The Law of Group Polarization, u: James S. Fishkin i Peter Laslett (ur.), *Debating Deliberative Democracy*, Basil Blackwell, Oxford

James S. Fishkin

*REALIZING DELIBERATIVE DEMOCRACY:
VIRTUAL AND FACE TO FACE POSSIBILITIES*

Summary

This article is aimed at expanding the democratic tool kit of mechanisms for public consultation. It is aimed at showing that it is indeed possible to combine inclusiveness and thoughtfulness — rather than force us to choose between them. The author's institutional innovations for combining the two democratic aspirations are deliberative polls and Deliberation day. The article shows that these mechanisms of public consultation manage to avoid contentions that mass participation undermines collective thoughtfulness.

Key words: deliberation, deliberative democracy, deliberative polls, deliberation day

Mailing address: Department of Communication, Building 120, Room 110, 450 Serra Mall, Stanford University, Stanford, CA 94305-2050, USA. *E-mail:* jfishkin@stanford.edu